

Tomasz Dreikopel

Życie i działalność naukowa Franciszka Tidicaeusa (1554-1617), fizykamiejskiego i profesora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu

---

Rocznik Toruński 32, 23-50

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Życie i działalność naukowa Franciszka Tidicaeusa (1554–1617), fizyka miejskiego i profesora Gimnazjum Akademickiego w Toruniu

Tomasz Dreikopel

Sylwetka i dokonania naukowe, jak również twórczość literacka Franciszka Tidicaeusa, którego bez wątpienia należy zaliczyć do grona najbardziej interesujących przedstawicieli toruńskiej elity intelektualnej przełomu XVI i XVII w., nie spotkały się, jak dotąd, ze szczególną uwagą historyków kultury, filozofii i medycyny oraz badaczy literatury tego okresu. Wykorzystane w naszym opracowaniu wzmianki o życiu i działalności naukowej tego uczonego, doktora filozofii i medycyny, które odnaleźliśmy w pracach z XVI, XVII i XVIII w., przynoszą wprawdzie wiele cennych informacji, jednak z reguły mają charakter fragmentaryczny. Niektórzy spośród ówczesnych biografów pomijają milczeniem zarówno samego Tidicaeusa, jak i jego wcale pokazną spuściznę naukową¹. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w wielu XIX- i XX-wiecznych publikacjach niemiecko- i polskojęzycznych, co obrazuje brak informacji o naszym uczonym m. in. w *Allgemeine Deutsche Biographie* bądź *Altpreussische Biographie*, monumentalnych przecież opracowaniach biograficznych². Próżno szukać życiorysu profesora

¹ Za przykład mogą posłużyć m. in. dwie prace M. Adamusa, *Vitae Germanorum Medicorum*, Heidelbergae 1620; tegoż, *Vitae Germanorum Philosophorum*, Francofurtii 1663 (dalej cyt. M. Adamus, *VGPh*), w których nie odnaleźliśmy biogramu Tidicaeusa.

² *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. I–LVI, Leipzig 1875–1912; *Altpreussische*

Gymnasium Academicum w Toruniu na kartach *Słownika Biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego*³ oraz w ambitnym przedsięwzięciu, jakim bez wątpienia są cztery tomy *Toruńskiego Słownika Biograficznego*⁴. Natomiast skromny biogram Tidicaeusa w *Historii nauki polskiej* tylko w nieznacznym stopniu może wypełnić powstałą lukę⁵. Więcej wartościowych i usystematyzowanych informacji o życiu i działalności uczonego przyniosły dopiero wnikliwe studia nad dziejami szkoły toruńskiej Stanisława Tynca⁶ i Stanisława Salmonowicza⁷, natomiast kulisy praktyki medycznej Franciszka jako lekarza miejskiego przedstawił w interesującym przyczynku Zenon Hubert Nowak⁸. Filologicznej oceny jednego z dzieł naukowych profesora podjęła się Zofia Abramowiczówna⁹. Wspomnieć trzeba również o pracy Leonarda Jarzębowskiego¹⁰,

---

Biographie, Bd. I–III, Königsberg-Marburg-Lahn 1941–1975, Bd. IV Lfg. 1–2: Ergänzungen zu Bd. I–III mit Interimsregister für Bd. I bis IV, Marburg-Lahn 1984–1989. Z autorów zajmujących się dziejami szkoły toruńskiej nie uwzględniła w swojej pracy sylwetki naszego uczonego K. F. A. Brohm, *Geschichte des Thornischen Gymnasiums*, Bd. I–III, Thorn 1819–1821. Z publikacji, które dotyczą Gdańska, rodzinnego miasta Tidicaeusa, brak informacji o nim i jego rodzinie w opracowaniu J. Zdenki, *Rats- und Gerichtspatriziat der Altstadt (1377–1792) und der Jungstadt (1387–1454/1455) Danzig*, Hamburg 1991.

³ *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. I–IV, Gdańsk 1992–1997, supl. I, Gdańsk 1998 (dalej cyt. *SBPN*).

⁴ *Toruński Słownik Biograficzny*, red. K. Mikulski, t. I–IV, Toruń 1998–2004.

⁵ *Historia nauki polskiej*, red. B. Suchodolski, opr. L. Hajdukiewicz, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, t. VI, s. 697.

⁶ S. Tync, *Dzieje Gimnazjum Toruńskiego (1568–1793)*, t. I, Toruń 1928, t. II, Toruń 1949 (dalej cyt. S. Tync, *DGT*); tenże, *Ślązak Ulryk Schober, konrektor i działacz kulturalny toruński (1559–1598)*, Kraków-Wrocław-Warszawa 1960.

⁷ S. Salmonowicz, *Nauczanie filozofii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim (1568–1793)*, [w:] *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII wieku*. Zbiór studiów pod red. L. Szczuckiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978. W opracowaniu odwołuję się też do dwóch innych publikacji S. Salmonowicza.

⁸ Z. H. Nowak, *Dwa memoriały toruńskich fizyków miejskich przeciw fałszywym doktorom z 1587 r.*, Acta UNC, Hist. 1984, z. 19, Toruń 1984, s. 73–91.

⁹ Z. Abramowiczówna, *Toruński komentarz F. Tidicaeusa z 1607 r. do poematu lekarza Andromacha o driakwi*, EOS, LVIII, 1969/1970, Wrocław 1970 (dalej cyt. Z. Abramowiczówna, *Komentarz Tidicaeusa*), s. 253–266.

¹⁰ *Druki toruńskie XVI wieku*, zebrał i opracował L. Jarzębowski, [b.m.] 1969 (dalej cyt. L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*).

uwzględniającej tę część XVI-wiecznej spuścizny literackiej Tidicaeusa, którą pomija *Bibliografia* Karola Estreichera¹¹. Celem naszego opracowania jest przede wszystkim uporządkowanie informacji na temat życia i działalności naukowej Tidicaeusa, jak również przedstawienie całości jego dorobku literackiego. Wypada żywić nadzieję, że ten przyczynek zainspiruje świat nauki do dalszych badań nad sylwetką toruńskiego uczonego, a w przyszłości zaowocuje wyczerpującym, monograficznym studium.

Franciszek Tidicaeus urodził się w 1554 r. w Gdańsku w rodzinie mieszczańskiej. Jego ojcem był Lorenz (Wawrzyniec) Tidicaeus, tamtejszy złotnik, który w roku 1553 poślubił Annę, córkę innego z gdańskich złotników, Szymona Schultza. Z tego związku przyszło też na świat dwóch młodszych braci Franciszka, Abraham i Lorenz II. Nie wiemy natomiast, czy młodsza siostra Tidicaeusa, Barbara, o której zresztą nie mamy bliższych informacji, była córką Lorenza i zmarłej w 1558 r. Anny, czy może urodziła się już po zawarciu przez ojca Franciszka drugiego małżeństwa z Barbarą Feldmann. Bracia Franciszka poszli w ślady ojca i kontynuowali rodzinną tradycję, m. in. w Norymberdze, gdzie w 1585 i 1593 r. byli zatrudnieni jako czeladnicy złotników¹². Natomiast zmarły w 1584 r. ojciec Tidicaeusa, jeszcze za życia, niezależnie od obowiązków zawodowych, brał czynny udział w życiu obywatelskim ówczesnego Gdańska, wchodząc w skład ósmioosobowej, powołanej 14 II 1577 r., Rady Wojennej tego miasta¹³.

Nie sposób z całą pewnością ustalić, jak dokładnie przebiegała edukacja Franciszka przed jego wyjazdem na studia zagraniczne. Niewykluczone, że początkowo kształcił się w którejś z miejscowych szkół parafialnych, które w drugiej połowie XVI stulecia znacznie podniosły poziom nauczania, zwłaszcza jeśli chodzi o przedmioty

---

¹¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, Kraków 1872–1951.

¹² *Patrizier, Bürger, Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig in Stamm- und Namentafeln vom 14.–18. Jahrhundert*, gesammelt von D. Weichbrodt, Danzig 1992 (dalej cyt. D. Weichbrodt, *Patrizier*), Bd. IV, s. 442. Praca ta znajduje się w Bibliotece Gdańskiej PAN (dalej cyt. Bibl. Gd. PAN), sygn. III 229360.

¹³ W. Behring, *Beiträge zur Geschichte des Jahres 1577*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, Danzig 1903, Heft 45, s. 19, Bibl. Gd. PAN, sygn. 356 (Oc 634 8°).

humanistyczne, kładąc nacisk na lekturę autorów, naukę gramatyki, retoryki i poezji, niejednokrotnie wprowadzając do własnych programów język starogrecki¹⁴. Na podniesienie poziomu kształcenia we wspomnianych szkołach wpłynęło niewątpliwie powstanie w 1558 r. Gimnazjum Gdańskiego, które Rada Miejska powołała z myślą o osiągnięciu przez tę placówkę w przyszłości statusu szkoły o charakterze na pół akademickim. Taką rangę Gimnazjum otrzymało wprawdzie dopiero w 1580 r., jednak są pewne przesłanki, które wskazują, że już od 1568 r. szkoła ta mogła z powodzeniem przygotowywać własnych wychowanków do studiów uniwersyteckich. Wtedy właśnie wyszła drukiem *Constitutio nova Gymnasii Dantiscani*, którą przygotował Andrzej Franckenberger¹⁵, absolwent Uniwersytetu w Wittenberdze, ówczesny rektor szkoły gdańskiej, powołany na to stanowisko niespełna rok wcześniej z zadaniem przeprowadzenia reformy nauczania i rozbudowy Gimnazjum. We wspomnianej ustawie obok zajęć z retoryki, dialektyki i arytmetyki istotne miejsce zajęły wykłady medycyny. Ponadto rektor Franckenberger postulował potrzebę nauczania filozofii w klasie najwyższej, określając przy tym w zarysie zakres wykładów, których tematyka miałyby obejmować astronomię oraz fizykę, czyli przyrodoznawstwo, i naukę o duszy, czyli metafizykę¹⁶. Biorąc pod uwagę późniejsze zainteresowania naukowe Franciszka Tidicaeus, można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że to właśnie w Gimnazjum Gdańskim, częściowo już zreformowanym, przygotowywał się do studiów uniwersyteckich.

W semestrze letnim roku 1573 Tidicaeus immatrykułował się jako „Polonus” na Uniwersytecie w Lipsku, gdzie na Wydziale Artium

---

¹⁴ B. Nadolski, *Życie i działalność naukowa uczonego gdańskiego Bartłomieja Keckermanna. Studium z dziejów Odrodzenia na Pomorzu*, Toruń 1961, s. 8.

¹⁵ Andrzej Franckenberger (1536–1590) pochodził z Frankonii. W Wittenberdze, gdzie od 1555 r. studiował pod kierunkiem Melanchtona, uzyskał stopień magistra artium. Na urząd rektora Gimnazjum Gdańskiego został powołany 13 VI 1567 r. W 1576 r. w wyniku nieporozumień z Radą Miejską ustąpił ze stanowiska i powrócił do Wittenbergi, w 1581 r. obejmując na tamtejszej uczelni stanowisko profesora wymowy. Por. *Historia nauki polskiej*, t. VI, s. 165.

¹⁶ T. Bieńkowski, *Nauczanie filozofii w Gdańsku w XVI–XVII w.*, [w:] *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII wieku*. Zbiór studiów pod red. L. Szczuckiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 116–117.

podjął studia filozoficzne¹⁷. Uczelnia ta, powstała w 1409 r., miała początkowo typowo scholastyczny charakter, jednak w 1539 r. rozpoczęto jej gruntowną reformę w duchu protestanckim. Dzieła tego podjął się profesor Joachim Camerarius, sprowadzony w roku 1541 z Tybingi. Obok licznych działań, mających na celu postawienie Uniwersytetu w Lipsku na należytych poziomach, Camerarius ułożył też w 1543 r. statut dla Wydziału Filozoficznego. Studia na tym wydziale miały przebieg dwustopniowy. Według statutu, rozpoczynały się kursem filozoficznym, który trwał półtora roku i kończył się uzyskaniem przez studentów stopnia bakałarza. W pierwszym półroczu obowiązywał wykład gramatyki greckiej i łacińskiej oraz dialektyki i poetyki, w drugim półroczu ciąg dalszy tych nauk z dodatkiem retoryki, w trzecim zaś obok zajęć z poetyki i retoryki wykładano też elementy fizyki i matematyki. Kolejny kurs, który przygotowywał już do egzaminu magisterskiego, trwał dwa lata. W tym czasie doskonalono znajomość greki i łaciny, komentowano *Organon*, w dwóch pierwszych semestrach zapoznawano się z fizyką i etyką Arystotelesa, a w semestrze trzecim i czwartym obowiązywały wykłady z matematyki¹⁸. Chociaż Tidicaeus zjawił się w Lipsku 30 lat po reformie Camerariusza, trudno przypuszczać, by przebieg jego studiów filozoficznych znacznie różnił się od założeń przyjętych w statucie z roku 1543¹⁹. 15 III 1575 r. Franciszek uzyskał na Wydziale Artium stopień bakałarza, a niespełna dwa lata później, 24 I 1577 r., został magistrem filozofii²⁰.

Po ukończeniu studiów Tidicaeus kontynuował w Lipsku karierę uniwersytecką, prowadząc zajęcia ze studentami na Wydziale Artium i przygotowując jednocześnie pierwsze publikacje naukowe. Zainteresowania uczonego skupiały się głównie wokół filozofii praktycznej,

---

¹⁷ *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559–1800*, hrsg. v. G. Erler, Leipzig 1909 (dalej cyt. G. Erler, *Matrikel*), Bd. I, s. 468, Bibl. Gd. PAN, sygn. Fb 13036 4°.

¹⁸ S. Tync, *Schober*, s. 72 i 75–76.

¹⁹ Z informacji S. Tynca, *Schober*, s. 78 i 79, dotyczących studiów filozoficznych Ulryka Schobera na Uniwersytecie w Lipsku, które rozpoczął w 1577 r., a zatem zaledwie cztery lata później niż Tidicaeus, wynika, że nadal obowiązywało studium poetyki i etyki oraz zajęcia z języków klasycznych. Wykładano także politykę oraz historię.

²⁰ G. Erler, *Matrikel*, Bd. I, s. 468.

przede wszystkim etyki i polityki, czego wyrazem są powstałe wówczas w Lipsku prace Tidicaeusa. W 1581 r. wychodzi tam drukiem in quarto dysputa pt. *De fato et rebus fatalibus*²¹, poddana najpierw ocenie profesorów teologii i filozofii, a następnie wygłoszona publicznie na uczelni²². W dysputacji tej Tidicaeus, odwołując się niejednokrotnie do autorów starożytnych, Platona, Arystotelesa i Cycerona, usiłuje spojrzeć na pojęcie *fatum* z punktu widzenia zarówno teologa, jak i filozofa, ponieważ kwestia ta, jak zaznaczył autor w skierowanym do czytelnika wstępie, nadal wzbudza z religijnego i filozoficznego punktu widzenia rozmaite kontrowersje i, poczynając od starożytności, niezmiennie pozostaje przedmiotem ożywionej dyskusji²³. Z tego samego okresu pochodzą *Themata disputationis de voluptate et dolore*, które Tidicaeus opracował bez wątpienia na potrzeby zajęć ze studentami²⁴. Uzasadniając, dlaczego akurat pojęcia *voluptas* i *dolor* chciałby uczynić przedmiotem dysputy, odwołuje się do autorytetu Platona oraz

---

²¹ *Andreae Charitii commentatio historico literaria de viris eruditiss Gedani ortis, spectatim iis, qui scriptis inclaruerunt*, Vittembergae 1715 (dalej cyt. A. Charitius, *Commentatio*), s. 133, Bibl. Gd. PAN, sygn. 2 an: NI 313, Od 19458, Od 19458 a; C. G. Jöcher, *Allgemeiner Gelehrten-Lexicon*, Leipzig 1750-1754, Bd. IV, s. 1193; Książnica Miejska w Toruniu (dalej cyt. KM Toruń), sygn. 102142 F 4° 48–51; S. Tync, *DGT*, t. II, s. 45, S. Salmonowicz, *Nauczanie filozofii*, s. 159.

²² Wspomniana edycja dysputy nie jest w Polsce dostępna, jej treść znamy z późniejszej edycji, która ukazała się w Lipsku w roku 1609 in octavo w zbiorowym wydaniu pism filozoficznych Tidicaeusa. Na karcie tytułowej czytamy: *De fato et rebus fatalibus disputatio, Lipsiae olim, postquam Theologici et Philosophici Collegii censurae et examini satis acri subiecta fuit, ad publicam approbationem publice celebrata. Ibidem typis edita, nunc denuo ad utilitatem discentium recognita et iterato excusa, autore Francisco Tidicaeo, Philosopho et Medico*, KM Toruń, sygn. 108952 B. 8° 2032, k. a2–b7. Dysputę poprzedza *praefatio ad candidum lectorem*, licząca 4 strony in octavo, k. a2–a4. Tekst główny składa się z 54 tez na 23 stronach in octavo, k. a4–b7.

²³ *De fato et rebus fatalibus*, k. a4.

²⁴ Na karcie tytułowej czytamy: *Themata disputationis de voluptate et dolore, Lipsiae quondam ad ventilandum proposita, a Francisco Tidicaeo, Philosopho et Medico*, KM Toruń, sygn. 108952 B. 8° 2032, k. c3–c6. Tekst główny, liczący 4 strony in octavo, k. c4–c6, składa się z XVII paragrafów, w których autor wprowadza czytelnika w istotę pojęć *voluptas* i *dolor*, po czym proponuje rozważyć trzy zagadnienia szczególnie związane z wymienionymi pojęciami. Tidicaeus zamieścił ten niewielki tekst we wspomnianym już zbiorowym wydaniu własnych pism filozoficznych. Nic nie wiadomo o tym, by *Themata* były opublikowane wcześniej.

Arystotelesa i zaznacza, że przyjemność i cierpienie są niczym źródła, z których należałoby czerpać cały właściwie sposób życia. Wszystkie stworzenia, kontynuując autor, z natury dążą do osiągnięcia przyjemności i równie naturalnie pragną uniknąć jakiegokolwiek cierpienia²⁵. W kręgu zagadnień etycznych Tidicaeus pozostaje także w mowie pt. *Quaestio Ethica et Politica*, wygłoszonej z okazji uroczystej promocji magisterskiej na Wydziale Artium²⁶. Tym razem uczony poddaje analizie pojęcie *honestum*, a konkretnie, przywołując poglądy Platona, Arystotelesa i Cycerona, stara się rozważyć, czy to, co w życiu określamy mianem *honestas*, wypływa z ludzkiej natury, czy opiera się wyłącznie na opinii.

Szczegółowe dociekania etyczne, które Tidicaeus poruszał w trakcie wykładów na Wydziale Artium, zaowocowały powstaniem podręcznika etyki pt. *Isagoge Ethica, id est introductio in disciplinam moralem practicam*²⁷. W dziele tym autor, chociaż zasadniczo wyklada

---

²⁵ *Themata disputationis de voluptate et dolore*, k. c4.

²⁶ *Quaestio Ethica et Politica, utrum honestum natura constet, an vero tantum opinione, Lipsiae olim in solenni clarissimorum virorum consessu, publica pronuntiatione decisa, in celebri actu promotionis Magistrorum bonarum artium. Autore et recitatore Francisco Tidicaeo, Philosopho et Medico*, KM Toruń, sygn. 108952 B. 8° 2032, k. c6–d4. Tekst wystąpienia liczy 10 stron in octavo, k. c7–d4. Brak informacji o wcześniejszej publikacji tego wystąpienia, które, podobnie jak wyżej wspomniane dysputy, ukazało się drukiem dopiero w roku 1609.

²⁷ Na karcie tytułowej czytamy: *Isagoge Ethica, id est introductio in disciplinam moralem practicam, qua per compendium causae pleraeque omnes vitiorum humanorum, tum eorundem medelae, quantum hic opus est, ordine ac erudite proponuntur, explicantur et confirmantur tam philosophicis quam sacrarum literarum rationibus evidentissimis. In usum studiosorum ethices, ad morum et vitae rectitudinem gnaviorum contententium. Olim illa quidem publice praelecta in celebri Academia Lipsensi, nunc vero de novo elaborata, ac non paucis salutaribus, neque adeo apud Ethicos scriptores ubique obviis praeceptionibus atque monitis expolita, aucta, atque ad publicam editionem adornata. Autore Francisco Tidicaeo Dantisano, Philosophiae ac Medicinae Doctore et Reipublicae Thoruniensis in Borussia Physico ordinario. Anno 1609*, KM Toruń, sygn. 108952 B. 8° 2032, k. Q-Y2. Tekst liczy 96 stron in octavo. Por. Ch. F. Charitius, *Spicilegium ad D. Andreae Charitii... commentationem de viris eruditis Gedani ortis...*, anno 1715, Gedani 1729, p. 48, Bibl. Gd. PAN, sygn. an: Od 19458.8°, Od 19460.8°, 4425/83 adl. 15; C. G. Jöcher, *Lexicon*, Bd. IV, s. 1193; H. Witte, *Diarium Biographicum*, Gedani-Rigae 1688–1691 (dalej cyt. H. Witte, *DB*), Bd. I, pod rokiem 1617; Bibl. Gd. PAN, sygn. Oa 350, Oa 351, Uph. Q. 556, 3 an: Ce 1202, III B. g. 65 (8).

etykę *ad mentem Aristotelis*, jednak wzbogaca własne rozważania licznymi nawiązaniem do autorów starożytnych i późniejszych²⁸. Ośrodkiem nauki etyki jest, jak zaznacza Tidicaeus, dusza człowieka wraz z jej dwiema częściami, które stanowią *mens* oraz *anima appetens*. Wielką rolę w kształtowaniu duszy odgrywa wychowanie, które, według autora *Isagoge*, obejmuje na równi odpowiedni sposób odżywiania, naukę oraz przyzwyczajenie do tego, co dobre i złe. Nauka i przyzwyczajenie, kontynuuje Tidicaeus, kształtują charaktery i umysły ludzkie, odżywianie zaś wpływa na temperament człowieka. W dalszej części rozważań autor przechodzi do wykładu filozofii spekulatywnej i aktywnej, których znajomość uważa za niezbędną do poprawiania i doskonalenia duszy²⁹.

Wysoka ocena pracy dydaktycznej i dokonań naukowych zaowocowała powierzeniem Tidicaeusowi przez społeczność akademicką godności dziekana Wydziału Filozoficznego³⁰. Urząd ten, na który został wybrany 18 X 1581 r., w wieku zaledwie 27 lat, sprawował w semestrze zimowym roku akademickiego 1581/1582³¹. Obowiązki dziekańskie w niczym jednak nie przeszkadzały Franciszkowi w kontynuowaniu badań naukowych. 21 IV 1582 r., jeszcze jako dziekan na Wydziale Artium, przedstawił „in schola Physica celeberrimae academiae Lipsensis” pracę pt. *Phytologia generalis*, która w tym samym roku opuściła prasy drukarskie lipskiej oficyny Jerzego Defnera³².

---

²⁸ Oprócz Arystotelesa, którego cytuje *passim*, Tidicaeus odwołuje się najczęściej do Hippokratesa, Platona, Cycerona, Galena i Plutarcha. Korzysta też z Pisma Świętego, powołuje się na *Katechizm* Chytraeusa oraz dzieła Erasma z Rotterdamu, Filipa Melanchtona i Jana Ludwika Vivesa.

²⁹ S. Tync, *DGT*, t. II, s. 46–47.

³⁰ H. J. Zemecke, *Thornische Chronica*, Berlin 1727, s. 257, i G. G. Dittmann, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Thorn*, Bd. I, [b.m.] 1789, s. 74, błędnie podają, że w 1581 r. Tidicaeusa wybrano na dziekana Wydziału Medycznego.

³¹ G. Erler, *Matrikel*, Bd. I, s. CIV.

³² Dokładny tytuł tego dzieła brzmi następująco: *Phytologia generalis, capitibus aliquot complectens ea, quae ad plantarum essentiam naturamque universim explicandam pertinent: scripta et in disputationem vocata publicam in schola physica celeberrimae academiae Lipsensis, die 11. Cal. Maii, anno 82. A M[agistro] Francisco Tidicaeo Gedanensi, inclytae facultatis philosophicae in eadem academia tum temporis Decano*, Bibl. Gd. PAN, sygn. 3 an: Cc 4185 8°. Tekst główny, poprzedzony listem dedykacyjnym

Chociaż niektórzy badacze literatury usiłowali zaliczyć to dzieło do pism z zakresu medycyny bądź, sugerując się najpewniej tytułem pracy, botaniki³³, *Phytologia* jest rozprawą, w której Tidicaeus daje wyraz własnym zainteresowaniom rozmaitymi zagadnieniami filozofii przyrody³⁴. Podobnie jak przy wcześniejszych rozważaniach etycznych, tak i w tym opracowaniu autor popiera własne rozważania autorytetem Arystotelesa, niejednokrotnie cytując *Kategorie*, *Analityki*, traktaty *O niebie* i *O duszy*, dzieło *O naturze zwierząt*³⁵. Niewykluczone, że to właśnie na podstawie rozprawy *Phytologia generalis* Franciszek uzyskał w Lipsku na Wydziale Artium stopień doktora filozofii, zwłaszcza że we wszystkich później wydanych pracach konsekwentnie podpisuje się jako „philosophiae doctor”.

W czasie pobytu w Lipsku Tidicaeus, będąc już absolwentem Wydziału Filozoficznego, podjął również studia medyczne, w roku 1582 uzyskując magisterium na podstawie pracy pt. *De evacuatione praegnantium*³⁶. W ciągu roku zdołał ukończyć i wydać drukiem kolejną rozprawę z zakresu medycyny pt. *De natura contagii in morbis*³⁷

---

do Jana Levinusa, syna elektora Saksonii i ucznia Tidicaeusa, liczy 65 stron in octavo i składa się z 84 rozdziałów. Na ostatniej stronie czytamy: *Lipsiae Georgius Defnerus imprimebat 1582*. Por. C. G. Jöcher, *Lexicon*, Bd. IV, s. 1193; *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, Warszawa 1867, t. XXV, s. 289 (błędne datowanie edycji dzieła na 1580 rok); K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 162.

³³ L. Gąsiorowski, *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, Poznań 1839–1855, t. I, s. 329, wymienia *Phytologiam* jako dzieło botaniczne, natomiast S. Kościński, *Słownik lekarzy polskich*, Warszawa 1888 (dalej cyt. S. Kościński, *SLP*), s. 515; S. Tync, *Schober*, s. 154, i Z. Mamela, *Poczet lekarzy i aptekarzy dawnego Torunia*, Toruń 1998, s. 69, zaliczają tę pracę do pism stricte medycznych.

³⁴ S. Salmonowicz, *Nauczanie filozofii*, s. 158, przyp. 75; Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 78.

³⁵ Tidicaeus przytacza też Hippokratesa, Platona, Teofrasta, Cyserona, Pliniusza i Galena.

³⁶ Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48. Poza wzmianką u Charitiusa, bliższych informacji na temat tej dysputy nie posiadamy. Jej tytuł można tłumaczyć dwójako: *O porodzie* lub *O osłabieniu kobiet ciężarnych*.

³⁷ Egzemplarz tej rozprawy, wydrukowanej in quarto, nie jest w Polsce dostępny, według informacji K. Estreichera, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 163, znajduje się w bibliotece w Bazylei.

i w oparciu o nią 5 XII 1583 r. wypromował się na doktora medycyny na Uniwersytecie w Bazylei, chociaż jego immatrykulacja na tamtejszej uczelni nastąpiła zaledwie miesiąc wcześniej³⁸.

Należy wspomnieć o jeszcze jednym wydarzeniu z czasów lipskich, mającym czysto osobisty charakter, które bez wątpienia bezpośrednio wpłynęło na dalsze koleje życia uczonego. W Lipsku mianowicie poznał Annę, urodzoną w 1560 r. w Toruniu, córkę Macieja Grätscha, jednego z najbogatszych toruńskich kupców, przedstawiciela patrycjatu, w latach 1560 i 1563 tamtejszego burmistrza. Po przedwczesnej śmierci Macieja w roku 1564 jego małżonka Katarzyna wraz z dziećmi przeniosła się do Lipska. Tam też 18 IV 1580 r. Franciszek i Anna zawarli związek małżeński³⁹, z którego w 1585 r., już po przenosinach Tidicaeusów do Torunia, przyszedł na świat ich syn Franciszek II, w semestrze letnim 1607 r. student Uniwersytetu w Lipsku⁴⁰. Oprócz najstarszego syna Tidicaeusowie mieli jeszcze czwórkę dzieci – trzech synów: Daniela, Lorenza (Wawrzyńca) i Jerzego, uczniów toruńskiego Gymnasium Academicum⁴¹, oraz córkę Dorotę, zmarłą 16 VI 1632 r., pochowaną w kościele Najświętszej Marii Panny w Toruniu⁴².

Po przybyciu do Torunia Franciszek początkowo skoncentrował się przede wszystkim na praktyce lekarskiej, którą, po wcześniejszym uzyskaniu akceptacji Rady Miasta, mógł rozpocząć jako tzw. lekarz pozamiejski, być może już w roku 1584⁴³. Należy podkreślić, że miejscowa służba zdrowia stała wówczas na bardzo wysokim poziomie. Oprócz lekarzy, którzy posiadali tytuły doktorów medycyny i byli absolwentami najlepszych zagranicznych uczelni, działali również felczerzy-chirurdzy, akuszerki oraz aptekarze. Kontrolę nad całością

---

³⁸ Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48; C. G. Jöcher, *Lexicon*, Bd. IV, s. 1193; S. Tync, *Schober*, s. 154–155; Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 77–78.

³⁹ B. Herdzin, P. Oliński, *Inwentarz ksiąg Macieja Grätscha, burmistrza toruńskiego*, Folia Toruniensia, t. I, Toruń 2000, s. 54–55.

⁴⁰ G. Erler, *Matrikel*, Bd. I, s. 77 i D. Weichbrodt, *Patrizier*, Bd. IV, s. 442.

⁴¹ *Metryka uczniów Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, wyd. Z. H. Nowak i J. Tandecki, cz. I (1600–1717), Toruń 1997, s. 7, 13 i 16.

⁴² *Die Grabdenkmäler der Marienkirche zu Thorn*, hrsg. v. A. Semrau, Thom 1892 (dalej cyt. A. Semrau, *Die Grabdenkmäler*), s. 8, 11, 30, Beilage 6, Tafel 10.

⁴³ H. J. Zernecke, *Summarischer Entwurf des geehrten und gelehrten Thorns*, Thom 1712, s. 37, KM Toruń, sygn. 6438, 3191, A-78₄, A-75.

służby sanitarnej Torunia sprawował z nadania tamtejszych rajców lekarz urzędowy, zwany fizykiem miejskim (*physicus*). Liczba takich medyków, których mianowała i opłacała Rada Miejska, wahała się od 2 do 5 lekarzy⁴⁴. Stanowisko fizyka miejskiego, na którym pozostawał najprawdopodobniej aż do śmierci w roku 1617, Tidicaeus otrzymał 16 VII 1586 r.⁴⁵

Należy dodać, że lekarze urzędowi obok prowadzenia własnej praktyki medycznej byli zobowiązani na bieżąco czuwać na stanie sanitarnym miasta, dwa razy w roku w towarzystwie rajców rewidować toruńskie apteki i ustalać taksy na lekarstwa⁴⁶. Niejednokrotnie też musieli rywalizować na terenie miasta z rozmaitymi pseudolekarzami, którzy, nie posiadając stosownego wykształcenia, zajmowali się leczeniem ludzi. W 1587 r. Tidicaeus wraz z drugim lekarzem miejskim Melchiorem Pymesiusem⁴⁷ skierowali do Rady Miasta dwa memoriały w języku niemieckim przeciwko niedouczonym lekarzom i osobom, które podszywiają się pod doktorów medycyny⁴⁸. Obaj fizycy miejscy

---

⁴⁴ S. Salmonowicz, *Kultura umysłowa Torunia*, [w:] *Historia Torunia (1548–1660)*, red. M. Biskup, t. II, cz. II, Toruń 1994, s. 223, i Z. Mamela, *Poczet*, s. 13–14.

⁴⁵ Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 77. Por. G. Seger, *Thomer Chronik 1231–1687*, Archiwum Państwowe w Toruniu, sygn. XIII-31. Należy zaznaczyć, że na karcie tytułowej dzieła pt. *Microcosmos*, które ukazało się w Lipsku w roku 1615, a zatem na dwa lata przed śmiercią Franciszka, autor podpisuje się nie tylko jako *philosophiae ac medicinae doctor*, ale dodaje także *Reipublicae Thoruniensis in Prussia physicus*. Ponadto nie mamy jakichkolwiek informacji o rezygnacji Tidicaeusa ze stanowiska lekarza miejskiego lub o odwołaniu jego osoby z tej funkcji.

⁴⁶ Z. Mamela, *Poczet*, s. 19, informuje o rozporządzeniu z 1609 r., na mocy którego fizycy miejscy, m. in. Tidicaeus, „maioris auctoritatis gloria” rewidowali apteki, schowki i inne oficyny w obecności delegatów z wszystkich ordynków.

⁴⁷ M. Pymesius (1526–1589) pochodził z Krakowa. W roku 1541 rozpoczął tam studia wyższe, które kontynuował najpierw w Lipsku (1543), a następnie w Wittenberdze (1545) i w Wiedniu (1550) już jako magister artium. Na doktora medycyny promował się w roku 1552 na Uniwersytecie w Ferrarze. W Toruniu funkcję lekarza miejskiego sprawował od 6 II 1570 r. aż do śmierci 24 II 1589 r. Obok działalności lekarskiej był także jednym z tzw. profesorów nadzwyczajnych w Gimnazjum Toruńskim, mając udział w jego gruntownej reformie, prowadzonej z inicjatywy burmistrza H. Strobanda. Por. Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 74–77; tenże, biogram M. Pymesiusa w *Polskim Słowniku Biograficznym* (dalej cyt. *PSB*), t. XXIX/1, s. 512–513, Z. Mamela, *Poczet*, s. 54–55.

⁴⁸ Teksty obu tych memoriałów, pisanych manu propria Pymesiusa, z maja i 25 IX 1587 r., ogłosił drukiem Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 83–90.

poprosili rajców toruńskich o respektowanie zawartego z nimi kontraktu, na mocy którego Rada Miasta zobowiązała się nie pozwalać na uprawianie sztuki lekarskiej wędrownym medykom, a w przypadku konieczności zatrudnienia promowanych doktorów zasięgać opinii urzędowych lekarzy⁴⁹. Nie wiemy, czy wspomniana interwencja odniosła pożądany skutek, ale z pewnością nie zakończyła współpracy obu fizyków toruńskich. W roku 1588, w czasie panującej w Toruniu zarazy, w oficynie drukarskiej Koteniusza wyszedł drukiem, dzisiaj już zaginiony, skierowany do mieszkańców miasta poradnik, poświęcony zachowaniu się podczas epidemii, którego autorami byli najprawdopodobniej Pymesius i Tidicaeus⁵⁰.

Działalność wspomnianych pseudolekarzy na terenie Torunia w drugiej połowie XVI w. nie była najwyraźniej zjawiskiem jednorazowym i nie została dostatecznie ukrócona przez tamtejszych rajców, skoro zainspirowała Franciszka do napisania i opublikowania w 1592 r. obszernego, bo liczącego 360 stron in octavo, dzieła pt. *In iatromastigas*⁵¹. W pracy tej, dedykowanej „Consulibus ac Senatoribus Reipublicae Thoruniensis”⁵², autor w formie dwuczęściowego dialogu po-

⁴⁹ Ibid., s. 79.

⁵⁰ *Kurtzer und einseitiger Bericht, wie sich ein jeder zur Zeit der regierenden Pestilenz, in allerley Leibes Wartung, verhalten soll. Für die Einwoner der königlichen Stadt Thorn, gestellt durch derselben Stadt verordnete Doctores der Artzeneyen. Gedruckt zu Thorun, durch Andreas Koten. Anno MDLXXXVIII.* Por. L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 91, nr 66. Autorstwo tego druku ustalił Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 81–82, przyp. 49.

⁵¹ Pełny tytuł tego dzieła brzmi następująco: *In iatromastigas, de recto et salutari usu, de abusu item multiplici atque nefario, nobilissimae ac salutiferae artis medicinae, libellus, omnibus cum suae suorumque sanitatis amantibus, tum ope medica dextre uti volentibus, lectu apprime utilis: editus autore Francisco Tidicaeo Dantiscano, Philosophiae ac Medicinae Doctore reipublicaeque Thoruniensis Physico, poliatro. Thorunii Borussorum excudebat Andreas Cotenius, anno 1592*, Bibl. Gd. PAN, sygn. XIX. o. 289, ^(1.) 8°, KM Toruń 111043 8°. Editio altera ukazała się we Frankfurcie w 1598 r. in octavo, por. Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48; L. Gąssiorowski, *Zbiór wiadomości*, t. I, s. 329–330; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 161–162; L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 106–107, nr 95.

⁵² Świadczy o tym obszerny, liczący 12 stron in octavo, list dedykacyjny z marca 1592 r. do członków toruńskiego patrycjatu, który poprzedza wraz z epigramatami autora oraz poety Ulryka Schobera tzw. tekst główny.

między filozofem Teodorem, jego uczniem – Eugeniuszem i lekarzem Aleksandrem omówił najpierw rozmaite zagadnienia medyczne, związane z leczeniem chorych i ich zachowaniem w czasie terapii, nakreślił obowiązki lekarza, przytoczył różnorodne kalumnie, na które narażają się w czasie praktyki słudzy Asklepiosa. Część drugą Tidicaeus poświęcił przedstawieniu najczęściej popełnianych przez lekarzy, a zwłaszcza pseudolekarzy, błędów. Z jego krytyką spotkała się przede wszystkim działalność różnej maści znachorów, empiryków, alchemików i paracelsystów, którzy nie dość, że wykorzystują ludzką głupotę, to jeszcze popełniają nadużycia, przesadzając z pobieranymi honorariami. Każdy, kto posługuje się arte medica, winien, zdaniem autora, pamiętać, że najlepszym lekarzem jest natura⁵³.

Tę samą myśl, a mianowicie, że lekarką chorób jest natura, a nie medyk czy lekarstwo, które stanowi dla niej jedynie pewien bodziec, Tidicaeus powtarza przy okazji publikacji w 1607 r. wyczerpującego i zawierającego także autorski przekład komentarza do poematu nadwornego lekarza Nerona, Andromacha z Krety, o leku zwanym driakiew⁵⁴. Ten nad wyraz skomplikowany lek, którego właściwe przygotowanie wymagało sprowadzania z różnych odległych miejsc potrzebnych składników, był wówczas niezwykle popularny, zwłaszcza ze względu na szerokie zastosowanie, właściwie w przypadku wszystkich chorób.

---

⁵³ Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 78, i S. Salmonowicz, *Kultura umysłowa*, s. 225, przyp. 105.

⁵⁴ Na stronie tytułowej czytamy: *De Theriaca et eius multiplīci utilitate, ac recta consiendi ratione, in Andromachi Senioris, Medici Summi, Carmen Graecum de Theriaca ex viperis inscriptum, Commentarius utilis, popularis, dilucidus et iucunda eruditione Physica conditus. In quo habetur Theriacae illius, quam vulgo Venetam vocant, latissimique usus eius descriptio accurata, plana et solida, lectu et intellectu cuique in literis saltem versato, facilis, ad ipsius Andromachi mentem, ex iustis suis fundamentis, primisque principiis, addita etiam quanta fieri potuit, causarum compositionis explicatione, deducta. Omnibus Philiatris quique rerum naturalium contemplatione delectantur, nec minus Pharmaco, lectu aptime utilis et iucundus. Cum indice eorum, quae hic continentur et passim tractantur accuratissimo. Authore Francisco Tidicaeo Dantiscano, Philosophiae et Medicinae Doctore, Reipublicae Thoruniensis Physico. Thorunii ex Officina Typographica Andree Cotenii, Anno MDCVII, Bibl. Gd. PAN, sygn. XIX. qu. 8, ⁽¹⁾ 4°, KM Toruń, sygn. 100080 B 4° 19. Por. Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48; L. Gassiorowski, *Zbiór wiadomości*, t. 1, s. 328; S. Kośmiński, *SLP*, s. 515; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 163.*

Wspomniana popularność miała jednak swoje reperkusje, ponieważ niejednokrotnie driakiew fałszowano poprzez dodawanie byle jakich składników, co z kolei osłabiało działanie tego specyfiku, nie przyczyniając się bynajmniej do spadku jego wysokiej ceny. O takich praktykach, stosowanych przez pewnego chemika, wspomina Tidicaeus w poprzedzającym komentarz liście dedykacyjnym do toruńskiej rodziny patrycjuszowskiej Mochingerów⁵⁵. Sprawując funkcję lekarza urzędowego, Franciszek, jak dowiadujemy się z tego samego listu, zdołał skutecznie przeciwstawić się wszelkim fałszerstwom, a produkcją driakwi, wedle receptury Andromacha, zajęły się odąd dwie toruńskie apteki pod ścisłym nadzorem kóregoś z fizyków miejskich⁵⁶. Na utwór farmaceutyczny Andromacha, liczący 174 wersy w dystychu elegijnym, Tidicaeus natknął się, czytając Galena. Wydaniu tekstu greckiego towarzyszy, wspomniany już, autorski przekład prozatorski Franciszka oraz wierszowana translacja Juliana Marcjana Roty. Sam komentarz liczy 285 stron in quarto i ma charakter ściśle filologiczno-medyczny. Autor, omawiając poszczególne składniki driakwi, cytuje, jeśli chodzi o autorów starożytnych, głównie Hippokratesa, Galena i Pliniusza, z nowożytnych zaś odwołuje się do dzieł Camerariusza, Matthioliego i Rondeleta. Tidicaeus nie stroni też od rozmaitych dygresji bądź to mitologicznych, bądź też bezpośrednio nawiązujących do jego praktyki lekarskiej na terenie Torunia⁵⁷.

---

⁵⁵ Lekarsko-aptekarska rodzina Mochingerów osiadła w Toruniu w XIV w. i posiadała w tym mieście rozległe włości ziemskie, co warunkowało nadanie jej patrycjatu i uprawniało do uzyskania szlachectwa polskiego, jak również do posiadania własnego herbu. W Toruniu Mochingerowie zajmowali stanowiska urzędników miejskich, sędziów i ławników, por. Z. Mameła, *Poczet*, s. 104–105. List do Mochingerów, datowany 1 V 1607 r., liczy 33 strony in quarto, i stanowi przedmowę do całości dzieła. Oprócz tego listu tekst główny poprzedzają m. in. skierowane do Tidicaeusa listy od Konrada Grasera Seniora, eklezjasty toruńskiego, pastora w kościele św. Jakuba, i Johanna Ampliasa, doktora filozofii i medycyny, późniejszego fizyka miejskiego, a ponadto wiersze dedykacyjne od Macieja Nizoliusa, ówczesnego rektora Gimnazjum, oraz Bartłomieja Wilhelmięgo i Adama Freitaga, pełniących w toruńskiej szkole obowiązki kolegów.

⁵⁶ Wedle informacji Tidicaeusa, właścicielami tych dwóch aptek byli Jerzy Reinelius i Andrzej Theodoricius, por. Z. Mameła, *Poczet*, s. 108 i 116.

⁵⁷ Dokładne omówienie *De Theriaca* przynosi cytowany już artykuł Z. Abramowiczówny, *Komentarz Tidicaeusa*, s. 253–256.

W Toruniu, mimo ożywionej działalności medycznej, która, jak zauważyliśmy, nie ograniczyła się wyłącznie do praktyki, ale zaowocowała też pracami naukowymi, Franciszek pozostał wierny także własnemu zamiłowaniu do filozofii. W liście do swojego przyjaciela z czasów lipskich, Teodora Moestela, doktora utriusque iuris i rajcy elektora saskiego, Tidicaeus scharakteryzował wspomniane zamiłowania w sposób następujący: „Miło jest niekiedy odwrócić się umysłowi od surowszych Muz Hippokratesowych i Galenowych, a omijając też po trochu arabskie ogrody, kiedy w dorywczych godzinach nadarzy się sposobność, oddalić się od syropów, pigułek, konfektów, enem, uwolnić się nadto od skarg i lamentów chorych, dosyć nieraz przykrych, miło jest, nie przecząc, zwrócić się do łagodniejszych Muz”, czyli do filozofii, „i wędrować po jej polach i wirydarzach”, bo zmiana ta daje trochę przyjemności, „umysłowi niekiedy zaśniedzialemu i nieco omontanemu mgłą melancholii”⁵⁸.

Nic zatem dziwnego, że w już w 1585 r. Franciszek, najprawdopodobniej na prośbę ówczesnego rektora szkoły toruńskiej, Kaspra Friese⁵⁹, objął katedrę fizyki jako tzw. profesor honorowy bądź nadzwyczajny (extraordinarius)⁶⁰ i jednocześnie aktywnie włączył się w rozpoczętą w roku 1584 z inicjatywy Henryka Strobanda, późniejszego

---

⁵⁸ List ten, datowany w lipcu 1608 r. w Toruniu, otwiera, wspomnianą już wcześniej, zbiorową edycję pism filozoficznych Tidicaeusa, która ukazała się drukiem w 1609 r. w Lipsku, KM Toruń, sygn. 108952 B. 8° 2032, k. (2-4). Tekst polski cytuję w przekładzie S. Tynca, *DGT*, t. II, s. 45; tenże, *Schober*, s. 154.

⁵⁹ K. Friese, syn toruńskiego ławnika staromiejskiego, odebrał staranne wykształcenie, studiując w Królewcu, Lipsku, Norymberdze i Strasburgu. Obowiązki rektora Gimnazjum Toruńskiego objął w grudniu 1584 r. Jego znajomość z Tidicaeusem datuje się jeszcze z czasów lipskich, kiedy to obaj w jednym dniu, 24 I 1577 r., uzyskali promocję na magistrów filozofii, por. S. Tync, *DGT*, t. I, s. 139–140; tenże, *Schober*, s. 93; biogram K. Frieseego, autorstwa S. Salmonowicza, *SBPN*, t. I, s. 441.

⁶⁰ A. Lehnerdt, *Geschichte des Gymnasiums zu Thorn*, Thorn 1868, s. 23, Bibl. Gd. PAN, sygn. Fb 7464 8°. Tidicaeus, jak dodaje Lehnerdt (*Geschichte*, s. 51–52), współpracował z Gimnazjum Toruńskim aż do śmierci w 1617 r. Wprawdzie S. Tync, *DGT*, t. I, s. 133, przyp. 3, kwestionuje wiarygodność tej informacji Lehnerdta, pisząc, że Tidicaeus, jeśli byłby jeszcze profesorem nadzwyczajnym w Gimnazjum, z pewnością zaznaczyłby to na karcie tytułowej pism filozoficznych z 1609 r., ale argument Tynca nie jest bynajmniej przekonujący, ponieważ Franciszek żadnej z własnych, powstałych już w Toruniu, prac nie sygnuje tytułem profesora gimnazjalnego.

burmistrza miasta, reformę Gimnazjum Toruńskiego. Celem tej zakrojonej na szeroką skalę reformy programowej i organizacyjnej było, podobnie jak wcześniej w przypadku Gimnazjum Gdańskiego, utworzenie w Toruniu szkoły na pół akademickiej z klasą najwyższą (suprema), której program miałby charakter uniwersytecki. Niezwykle istotną rolę w pomyślnym zakończeniu tego przedsięwzięcia odegrał Ulryk Schober, który, jak Friese i Tidicaeus, był absolwentem Wydziału Artium na Uniwersytecie w Lipsku i 28 XII 1585 r. objął w Gimnazjum obowiązki konrektora⁶¹. Tym, który polecił na to stanowisko Schobera, był właśnie Tidicaeus, jego dziekan, a zapewne również wykładowca z czasów lipskich⁶².

W 1594 r., w związku z podniesieniem szkoły toruńskiej do rangi Gymnasium Academicum i powstaniem klasy najwyższej, Franciszkowi powierzono prowadzenie zajęć z logiki⁶³, która również pozostawała w kręgu jego szerokich zainteresowań filozoficznych⁶⁴. Szczegółowy zakres wykładów z tej dyscypliny Tidicaeus przedstawił w wygłoszonym wówczas wśród 10 mów profesorów wystąpieniu pt. *Oratio de sapientiae disciplina, quam litterae profitentur, in eaque recte versandi Organo Organorum, quod Logicen dicunt*⁶⁵. Mowę tę

---

⁶¹ Biogramy U. Schobera, autorstwa Z. H. Nowaka, *PSB*, t. XXXV/4, z. 147. s. 586–588, i S. Salmonowicza, *SBPN*, t. IV, s. 167–169.

⁶² M. Adamus, *VGPh*, s. 432, w życiorysie Schobera informuje, że powołano go do Gimnazjum toruńskiego „de indicio D[octoris] Francisci Tidicaei”. Przypomnijmy, że Schober wpisał się do metryki Uniwersytetu w Lipsku w semestrze zimowym roku 1577, a magisterium uzyskał w roku 1583. Niewykluczone zatem, że jako student mógł uczestniczyć w prowadzonych wówczas przez Franciszka na Wydziale Artium zajęciach z etyki.

⁶³ A. Lehnerdt, *Geschichte*, s. 23, podaje, że zajęcia z logiki Tidicaeus rozpoczął w listopadzie 1594 r.

⁶⁴ W 1590 r. ukazała się drukiem publikacja pt. *Disceptationum philosophicarum de questionibus quibusdam logicis libri III*, której współautorem był Tidicaeus. Bartłomiej Keckermann w dziele pt. *Praecognitorum logicorum tractatus tres, Hano-viae... Anno MDXCIX*, Bibl. Gd. PAN, sygn. Fa 23138 8°, wymienia ją w zestawionym przez siebie katalogu XVI-wiecznych opracowań z zakresu logiki. Por. B. Nadolski, *Keckermann*, s. 44. Dodajmy, że Keckermann nie podaje miejsca wydania cytowanej pracy. W czasie kwerend bibliotecznych nie udało się odnaleźć tego opracowania.

⁶⁵ Mowa Tidicaeusa jako ósma wyszła drukiem w roku 1595 w zbiorze pt. *Orationes X. Quarum aliae in actu examinis anniversarii, aliae in inauguratione novae curiae habitae in Gymnasio Thoruniensi*, KM Toruń, sygn. 102816 K 4° 31. Mowa liczy 38

można podzielić na dwie zasadnicze części, z których pierwsza stanowi stricte zachętę do studiowania filozofii. Nauka ta pozwala zrozumieć, czym jest mądrość i doskonałość, stąd też, zdaniem Tidicaeusa, należy gruntownie rozprawiać „de Philosophia et rebus ad Sapientiam pertinentibus”. W tym celu niezbędne jest poznanie poglądów starożytnych mędrców i filozofów, m. in. Solona, Talesa, Pitagorasa, Platona, Arystotelesa i Cyncerona. W pełnym oratorskiego zapału podsumowaniu pierwszej części wystąpienia profesor zwraca się bezpośrednio do przyszłych uczniów: „Cordi igitur haec studia vobis sunt, Adolescentes, discitote, quaeso, bonas litteras, invigilate liberalium artium disciplinas, colite sacras Musas”. Drugą część mowy Franciszek poświęcił wyłącznie logice, która, według niego, „est organum organorum et philosophiae seu studii sapientiae manus”. Zapowiadał, że będzie wykladał tę dyscyplinę na podstawie *Organon* Arystotelesa, korzystając przy komentowaniu kwestii szczegółowych z opracowań autorów XVI-wiecznych. Sporo miejsca w rozważaniach profesora zajęło ponadto skonfrontowanie logiki w ujęciu Arystotelesa z poglądami przeciwnego Stagiryty P. Ramusa⁶⁶. Co do samej formy zajęć, Tidicaeus zaznaczył, że skoncentruje się tylko na zagadnieniach najbardziej istotnych, obrazujących utylitaryzm nauki tej dyscypliny, jaką jest logika. Treści przeanalizowanego partiami materiału zostaną następnie opracowane w formie krótkich założeń bądź tez, na podstawie których uczniowie będą przygotowywać i, raz na dwa tygodnie, wygłaszać dysputy, dowodząc wobec wykładowcy własnych racji oraz wprawiając się w tak bliskiej logice dziedzinie, jaką jest umiejętność przemawiania. Na zajęcia z logiki przeznaczono cztery godziny tygodniowo, co, zdaniem Tidicaeusa, pozwoli przejść cały materiał w ciągu roku⁶⁷.

---

stron in quarto, k. O_{2v}. –T. Por. A. Charitius, *Commentatio*, s. 133; Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, s. 48; C. G. Jöcher, *Lexicon*, Bd. IV, s. 1193; H. Witte, *DB*, Bd. I (1617); K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 163; L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 118, nr 116.

⁶⁶ Dodajmy, że obok Arystotelesa i Ramusa Tidicaeus cytuje także Homera, Platona, Cyncerona, Geliusza, Galena, Diogenesa Laertiosa, a z pisarzy nowożytnych Scaligera i Vivesa.

⁶⁷ S. Tync, *DGT*, t. I, s. 131–132, i S. Salmonowicz, *Nauczanie filozofii*, s. 147–148.

Wykłady z logiki nie były jednak jedynymi zajęciami, jakie Francisek przyjął w Gymnasium Academicum. Przedmiotem prowadzonych przez niego zajęć była także etyka, której Tidicaeus, począwszy już od czasów profesury w Lipsku, poświęcał najwięcej uwagi. Na początku 1595 r. w oficynie drukarskiej Koteniusza ukazały się tezy do dysputy pt. *Prodromus et levis delineatio secuturæ disputationis fusioris et plenioris de summo hominis bono*, której termin wyznaczono na dzień 15 lutego tego roku⁶⁸. W pracy tej autor, opierając się głównie na poglądach Arystotelesa, zajął się z religijnego punktu widzenia istotnym zagadnieniem najwyższego dobra. Tidicaeus zdefiniował „summum bonum” jako szczęśliwość ludzką, którą Grecy określili mianem „eudaimonia”. Osiągnięcie najwyższego dobra, do którego winny zwracać się wszystkie nasze myśli i wysiłki, jest celem każdego człowieka, ponieważ umożliwia osiągnięcie doskonałości. Taki stan, według Tidicaeusa, możemy osiągnąć, zwracając się ku Bogu, który sam w sobie jest dobry (autoagathos). Wspólnota z Bogiem sprawia, że bierzemy w posiadanie najwyższe dobro. Podobnie starożytni, co podkreślił autor, przyjęli za pewne, że szczęście człowieka zawiera się w cnocie, mądrości, poznaniu rzeczy najlepszych, w kontemplacji, umiłowaniu, a wreszcie naśladowaniu tego, co najlepsze. Na zakończeniu dla poparcia własnego stanowiska autor odwołuje się do autorytetu filozofa ze Stagiry, pisząc: „Causa primaria totius nostrae Felicitatis est Deus ipse... Unde Aristoteli eudaimonia recte dicitur theosdotos kai theopemptos”⁶⁹.

---

⁶⁸ Na karcie tytułowej czytamy: *Prodromus et levis delineatio secuturæ disputationis fusioris et plenioris de summo hominis bono, vero illo, quatenus a Philosopho consideratur, in has interim coniecta Theses, de quibus ad proxime sequentem Dilecti Mercurii, qui est XV. Februarii... In Gymnasio Thoruniensi loco consueto publice conferetur: Praeside Francisco Tidicaeo Dantiscano, Philosophiae ac Medicinae Doctore. Thorunii Anno 1595*, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sygn. 4, L. 415, nr 6. Drugiego egzemplarza dysputy, który znajdował się w Bibl. Gd. PAN, sygn. 36 in: Fa 60. 8°, nie udało się odnaleźć. Tekst główny, który liczy 6 stron in octavo, k. A₂-A₄, składa się z 28 tez i 5 kwestii szczegółowych (*Problema*) do rozważenia w czasie dysputy. Por. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 162–163; L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 119, nr 118.

⁶⁹ *Editio altera*, zawierająca poprawki i uzupełnienia autora, ukazała się w 1609 r. w Lipsku wśród, wspomnianych już, pism filozoficznych Tidicaeusa. Na karcie tytu-

Zainteresowania filozoficzne Tidicaeusa, które, jak już wielokrotnie wspomniano, oscylowały przede wszystkim wokół etyki, zaowocowały także przygotowaniem obszernego komentarza do niewielkiej, przypisywanej Arystotelesowi, rozprawki *Peri areton kai kakion*⁷⁰. Pracę tę, pt. *Aristotelis de virtutibus libellus*, Franciszek umieścił na początku zbiorowego wydania własnych pism filozoficznych, które ukazało się drukiem w 1609 r. w Lipsku⁷¹. Objasnienia Tidicaeusa do odkrytego, jak sam podaje, przez Aleksandra Chamailarda tekstu mają charakter uporządkowany i dzielą się na dwie zasadnicze części. W części pierwszej autor, podając za każdym razem odpowiednią część tekstu greckiego i własny przekład łaciński, wyjaśnia definicje poszczególnych *virtutum* i *vitiurum*⁷², następnie zaś, w drugiej części komentarza, ponownie odwołując się do tekstu oryginalnego, rozprawa szczegółowo „de singularibus virtutum et vitiurum officiis, proprietatibus et adiunctis”⁷³. Należy zaznaczyć, że objaśnienia Tidicaeu-

---

lowej czytamy: *De summo bono seu felicitate humana disputatio, ante aliquod annos in gymasio Thoruniensi publice habita et typis impressa, iam denuo revisa et in quibusdam correcta, Autore Francisco Tidicaeo Philosopho et Medico*, KM Toruń, sygn. 108952 B, 8° 2032, k. b8-c3.

⁷⁰ Wśród autorów, którzy zajmowali się pismami Arystotelesa, panuje zgoda, że dziełko to, chociaż stanowi część tzw. *Corpus Aristotelicum*, jest nieautentyczną kompilacją, która powstała prawdopodobnie w I w. p.n.e. lub I w. n.e. Por. wstęp L. Regnera do przekładu tejże rozprawki, w: Arystoteles, *Dzieła wszystkie*, Warszawa 1996, t. V, s. 496. Na marginesie trzeba zaznaczyć, że Tidicaeus również powątpiewał w autorstwo Arystotelesa, pisząc jednocześnie we wstępie, że treść dziełka „sapit... et doctrinam et phrasin Aristotelicam”.

⁷¹ Na karcie tytułowej czytamy: *Aristotelis de virtutibus, libellus Graece et Latine, versione in latinum nova et accurata, graeco textui ad unguem respondente, et commentariis eruditiss, atque iucundis in singula capitula illustratus*, KM Toruń, sygn. 108952 B, 8° 2032, k. 1-P8. Objasnienia Tidicaeusa, które wraz z tekstem greckim i autorskim przekładem w języku łacińskim zajmują 239 stron in octavo, k. A1-P8, poprzędzone zostały wierszami okolicznościowymi Konrada Bawarusa, profesora Uniwersytetu w Lipsku, k. 5, Adama Freitaga, kolegi w Gimnazjum Toruńskim, k. 5-6, i Konrada Grasera Juniora, k. A1 oraz *prosfonesis* Adama Tobolskiego, ekonomo gimnazjalnego i przyjaciela Tidicaeusa, z sierpnia 1608 r., k. 7-8. Por. Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48, i C. G. Jöcher, *Lexicon*, Bd. IV, s. 1193.

⁷² *Aristotelis de virtutibus libellus*, k. B4-G4.

⁷³ *Ibid.*, k. G4-P5.

sa, które śmiało można uznać za skrót bądź parafrazę *Etyki Nikomachejskiej* Arystotelesa, cechuje niezwykła erudycja autora. Franciszek nie poprzestaje na ciągłym odwoływaniu się do autorytetu Arystotelesa, ale cytuje oprócz Stagiryty blisko 80 autorów antycznych, chrześcijańskich i nowożytnych, wzbogacając ponadto własne rozważania aluzjami do czasów współczesnych oraz przykładami zaczerpniętymi z życiorysów postaci historycznych⁷⁴.

Własne zainteresowania naukowe zwięźcił Tidicaeus w roku 1615 publikacją pt. *Microcosmus*⁷⁵, która ukazała się w lipskiej oficynie drukarskiej Mikołaja i Krzysztofa Nerlichów. W tym oryginalnym i obszernym dziele, którego sam tekst główny, bez przedmów, okolicznościowych dedykacji, spisu treści, indeksu i erraty, liczy sobie 762 strony in quarto, autor, wykazując się ogromną erudycją z zakresu filozofii przyrody, medycyny i biologii, podjął próbę porównawczego ujęcia ówczesnej wiedzy o człowieku i świecie w odniesieniu do Boga jako Stwórcy⁷⁶. Wspomnianą lipską edycję poprzedziła wieloletnia

---

⁷⁴ S. Tync, *DGT*, t. II, s. 46.

⁷⁵ Pełny tytuł dzieła zajmuje niemal całą stronę, stąd przytaczam z niego tylko to, co najistotniejsze: *Microcosmus. Hoc est: Descriptio hominis et mundi parallela, in qua, quomodo in homine, ex singulari, infinita et plus quam excellenti Dei creatoris sapientia, universa rerum natura, per imaginem quasi expressa sit. Hominis ad mundum, a capite ad calcem, secundum exteriora ac interiora, quo ad animum et corpus, collatione facta, particulatim ostenditur; quantoque adeo iure veteres Hominum parvum mundum vel totius mundi epitomen esse dixerint, evidenti et perquam iucunda demonstratione, abunde docetur et explicatur... Omnibus non modo Philosophiae et Medicinae, sed etiam omnium Artium Studiosis... Autore Francisco Tidicaeo Dantiscano, Philosophiae ac Medicinae Doctore, Reipublicae Thoruniensis in Prussia Physico, Lipsiae... Anno 1615, KM Toruń, sygn. 102719 K. 4° 2. Editio altera ukazała się ponownie w Lipsku w 1638 r. in quarto, por. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI, s. 162.*

⁷⁶ S. Tync, *DGT*, t. II, s. 44–45; S. Salmonowicz, *Filozofia szkolna w toruńskim gimnazjum akademickim w latach 1600-1660 (Zarys problematyki)*, *Ruch Filozoficzny*, XXXIII, 1975, nr 3–4, s. 268; tenże, *Nauczanie filozofii*, s. 159; Z. H. Nowak, *Memoriały fizyków*, s. 79. Zapewne ze względu na obecność w dziele licznych dygresji medycznych L. Gaśniorowski, *Zbiór wiadomości*, t. I, s. 364, niesłusznie zaliczył *Microcosmus* do opracowań z zakresu anatomii, natomiast S. Koźmiński, *SLP*, s. 515, i Z. Mameta, *Poczet*, s. 69, błędnie umieścili tę publikację wśród pism stricte medycznych. Tekst główny poprzedziły wiersze dedykacyjne Jana Turnowskiego, doktora

praca autora nad ostateczną redakcją całości własnego opus vitae. Wiemy, że już w 1592 r. w Toruniu wyszło drukiem opracowanie Tidicaeusa pt. *Humanitatis Horizon, sive conformata hominis cum mundo commentatio*⁷⁷, które bez większych wątpliwości można uznać za pierwszą, skróconą wersję mającego nader podobny tytuł dzieła *Microcosmus*. Takie przypuszczenia potwierdza zresztą sam Franciszek, odwołując się do tej pracy w jednej z wcześniejszych publikacji⁷⁸.

W Toruniu Tidicaeus pozostawał w bliskich kontaktach z wieloma przedstawicielami tamtejszego patrycjatu i duchowieństwa. Nie mniej serdeczne stosunki utrzymywał jako wieloletni profesor nadzwyczajny z gronem wykładowców miejscowego Gimnazjum. Związki te zaowocowały wieloma przyjaźniami, którym Franciszek dał wyraz w okolicznościowych utworach poetyckich i dedykacjach, które, pisane manu propria, odnajdujemy na kartach tytułowych jego prac naukowych. W tym miejscu należy podkreślić, że znakomita większość wspomnianych kontaktów i przyjacielskich związków miała zabarwienie nie tyle

---

teologii, Baltazara Schultza, doktora medycyny i filozofii, Konrada Bawarusa, profesora lipskiego, Adama Freitaga i Joachima Schlegeliusa, „kolegów” w Gimnazjum Toruńskim, oraz Konrada Grasera Juniora, ówczesnego rektora Gimnazjum. Obok wspomnianych wierszy edycja zawiera skierowane do Tidicaeusa listy Piotra Kościelickiego, jego byłego pacjenta, Teofila Aenetiusa, prorektora Gimnazjum w Toruniu, Bartłomieja Keckermanna, profesora filozofii w Gimnazjum Akademickim w Gdańsku, oraz obszerną *Praefatio ad Lectorem* autorstwa Konrada Grasera Seniora.

⁷⁷ Pracę tę wymieniają H. Witte, *DB*, Bd. I (1617), i A. Charitius, *Commentatio*, s. 133. W uzupełnieniach do publikacji A. Charitiusa jego brat Krzysztof, podając dzieła Tidicaeusa, zaznacza: „conscripsit quoque librum sub titulo irocosmi sive descriptionis hominis et mundo parallelae, qui idem videtur esse, quem frater... excitavit”, por. Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48. O kulisach powstania dzieła *Microcosmus* napisał obszernie w artykule pt. *List Bartłomieja Keckermanna do Franciszka Tidicaeusa z 1608 roku*, *Rocznik Toruński*, t. 30, 2003, s. 183–195 (dalej cyt. T. Dreikopel, *List Keckermanna*).

⁷⁸ *Aristotelis de virtutibus libellus*, k. P7. Na marginesie trzeba podkreślić, że przedredagowywanie i ponowna publikacja, niekiedy pod zmienionym tytułem, własnych dzieł naukowych, jest charakterystyczna dla warsztatu badawczego Tidicaeusa. Uzupełnienia i korekty wprowadził m. in. do podręcznika etyki pt. *Isagoge Ethica*, podobnie postąpił w przypadku, wspomnianych już, mniejszych pism filozoficznych, tj. *De fato et rebus fatalibus, Quaestio Ethica et Politica, Themata disputationis de voluptate et dolore*. Natomiast tezy do dysputy *Prodromus et levis delineatio secururae disputationis... de summo hominis bono* wydał, wprowadziwszy uzupełnienia i poprawki, już pod zmienionym tytułem *De summo bono seu felicitate humana disputatio*.

towarzyskie bądź naukowe, ile religijne. Sympatie Franciszka, chociaż oficjalnie przyznawał się do wyznania augsburskiego, kierowały się ku kalwinizmowi, a dokładnie ku tej odmianie protestantyzmu, która wytworzyła się pod wpływem Filipa Melanchtona i przybrała nazwę filippizmu⁷⁹. Zwolenników Melanchtona, stojących aktywnie na gruncie reformy kościelnej, w tym czasie powszechnie uważano za kalwinów lub tzw. kryptokalwinów. Poglądy religijne Tidicaeusa ukształtowały się zapewne jeszcze w czasach pobytu w Lipsku, który, podobnie jak Wittenberga, stanowił silny ośrodek niemieckiego kalwinizmu i filippizmu⁸⁰. Na zgoła podobny klimat religijny natrafił Tidicaeus również w Toruniu, bo tamtejszy patrycjat, duchowieństwo i środowisko Gimnazjum sympatyzowały lub przynajmniej sprzyjały kalwinizmowi, pozostając w tolerancji dla zgody sandomierskiej z 1570 r., mimo że Toruń jej oficjalnie nie podpisał⁸¹.

Najbardziej zażyłe stosunki łączyły Franciszka z Ulrykiem Schoberem, któremu, przypomnijmy, w roku 1585 powierzono z rekomendacji Tidicaeusa obowiązki konrektora szkoły toruńskiej. Ich znajomość, która z czasem przerodziła się w serdeczną przyjaźń, rozpoczęła się jeszcze w Lipsku, gdzie, o czym już wspomniano, Schober jako student Wydziału Artium najprawdopodobniej słuchał wykładów starszego o 5 lat Franciszka. Kiedy w 1585 r. przyszedł na świat syn Tidicaeusa, Franciszek II, przyjaciel uczcił narodziny dziecka *carmen genethliacum*, w którym wyraził radość z narodzin małego *salaputium* i wezwał Muzy do opieki nad niemowlęciem⁸². W innych wierszach

---

⁷⁹ A. Charitius, *Commentatio*, s. 133, podał, że Tidicaeus, „tametsi Augustanae Confessioni erat addictus, tamen ab Hartknochio... inter Crypto-Calvinitas refertur”. Ch. Hartknoch, *Preussische Kirchenhistoria*, Frankfurt am Main-Leipzig 1686, KM Toruń, sygn. B-319 581, s. 893, istotnie zaliczył Franciszka do filippistów, czyli właśnie do kryptokalwinów.

⁸⁰ S. Tync, *Schober*, s. 158.

⁸¹ S. Salmonowicz, *Kultura umysłowa*, s. 193. Szczegółowe uwagi o stosunkach religijnych w Toruniu poczynił też S. Tync, *DGT*, t. I, s. 161–163, tenże, *Schober*, s. 157–159.

⁸² Pieśń urodzinowa w jedenastozgłoskowcu falacejskim pt. *Ad V[enerandum] Cl[arissimum] D[ominum] Franciscum Tidicaeum* znalazła się w wydrukowanej w roku 1592 u Koteniusza zbiorowej edycji poezji Schobera pt. *Poematum M. Huldrici Schoberi libri III, Thorunii... Anno 1592*, KM Toruń, sygn. 110473 K. 8° 40.

Schober nawiązał stricte do medycznej twórczości Tidicaeusa, wspierając Franciszka w walce, którą ten prowadził z masowo napływającymi do Torunia szarlatanami i niedouczonymi medykami. Świadectwem tego wsparcia są jego trzy epigramaty, załączone do pracy Tidicaeusa pt. *In iatomastigas*⁸³. Franciszek natomiast odwdzieczył się przyjacielowi obszernym *votum nuptiale* pt. *Apollo ad musas, Chorus musarum ad Apollinem*, które napisał w 1592 r. w związku z uroczystością zaślubin Schobera z Ewą, córką wspomnianego już doktora Melchiora Pymesiusa⁸⁴.

Niemniej serdeczne kontakty Tidicaeus utrzymywał z Adamem Tobolskim, wszechstronnie wykształconym humanistą, który najpierw u boku H. Strobanda i U. Schobera aktywnie współpracował przy organizacji Gymnasium Academicum, a następnie, w latach 1612–1615, pełnił obowiązki zarządcy ekonomii szkolnej⁸⁵. W 1593 r. Franciszek uczył okolicznościowym *carmen gratulatorium* małżeństwo Tobolskiego z Anną, córką toruńskiego aptekarza, Andrzeja Dietricha⁸⁶.

---

⁸³ Epigramaty w dystychu elegijnym, pierwszy pt. *De artis medicinae abusu*, kolejne dwa pt. *In falsos medicos* i *In eosdem*, opublikował Schober także w wydany w 1593 r. w Lipsku zbiorze pt. *Miscellanea poetica*, w którym odnajdujemy kolejne dwa utwory pt. *In opusculum de peste Cl. V. D. T. Tidicaei* oraz *Pestis propopoeia*, nawiązujące do innej z prac Tidicaeusa pt. *De natura contagii in morbis*, por. S. Tync, *Schober*, s. 154.

⁸⁴ Utwór znajduje się wśród opublikowanych u Koteniusza *Vota nuptialia M. Huldrico Schobero et Evae Pynesiae scripta ab amicis et discipulis, Thorunii... Anno 1592*, Biblioteka Czartoryskich, sygn. 56/III. Por. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXVII, s. 236; L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 108, nr 98. Treść tego *votum nuptiale* przedstawił wyczerpująco S. Tync, *Schober*, s. 146–147.

⁸⁵ A. Tobolski odbył gruntowne studia zagraniczne, m. in. w Neustadt, Altdorfie, Strasburgu, gdzie nawiązał bliskie kontakty z J. Sturmem, którego pisma pedagogiczne wykorzystano potem przy reorganizacji szkoły toruńskiej i, staraniem Tobolskiego, przedrukowano w wydawnictwie pt. *Institutio litterata*. Naukę kontynuował w Bazylei, Zurychu i Genewie. W Gimnazjum Toruńskim przez pewien czas pełnił obowiązki nauczyciela języka polskiego. Por. S. Tync, *DGT*, t. II, s. 65–70, *Historia nauki polskiej*, t. VI, s. 697–698, S. Salmonowicz, *Nauczanie filozofii*, s. 160, przyp. 84, i biogram Tobolskiego, autorstwa W. Szczuczki, *SBPN*, t. IV, s. 372–373.

⁸⁶ Wiersz ten znalazł się wśród przygotowanych na tę okoliczność *Carmina gratulatoria in nuptias Adami Thobolii et Annae Andree Theodorici filiae, scripta ab amicis, Thorunii... Anno 1593*, Biblioteka Jagiellońska, sygn. Cim. Qu. 5494, Biblio-

Przygotowując do druku własne dzieła filozoficzne, których zbiorowe wydanie, jak wspomniano, ukazało się w roku 1609 w Lipsku, Tidicaeus najpierw powierzył przyjacielowi przygotowany materiał z prośbą o uważną lekturę całości. Tobolski odpowiedział w sierpniu 1608 r. *profonesis*, którą Franciszek umieścił na wstępie lipskiej edycji⁸⁷.

Z grona profesorów i wykładowców gimnazjalnych w bliskich kontaktach z Tidicaeusem pozostawali m. in. magistrowie Adam Freitag, od 1595 aż do śmierci, w roku 1621, nauczyciel greki i matematyki w Gimnazjum, oraz Konrad Bawarus, w latach 1600-1602 rektor szkoły toruńskiej, a następnie profesor poetyki na Uniwersytecie w Lipsku. Wiersze okolicznościowe Freitaga w języku greckim wraz z przekładem łacińskim poprzedziły naukowe dociekania Franciszka aż w trzech jego publikacjach, a mianowicie w *De Theriaca* z 1607 r., w *Aristotelis de virtutibus libellus* z roku 1609 i w dziele *Microcosmus* z roku 1615. W dwóch ostatnich spośród wymienionych powyżej prac znalazły się natomiast poetyckie dedykacje Bawarusa.

W Toruniu Franciszek zaprzyjaźnił się ponadto z Konradem Grasem Seniosem i Piotrem Artomiuszem, dwoma przedstawicielami toruńskiego duchowieństwa, którzy, podobnie jak Tidicaeus, przyznawali się do konfesji augsburskiej, ale jednocześnie sprzyjali kalwinizmowi. Artomiusz był polskim pastorem w kościołach Najświętszej Marii Panny i św. Jerzego, natomiast Graser początkowo sprawował obowiązki duszpasterskie w kościele św. Jakuba, a w roku 1605 jako tzw. senior ministerii objął zwierzchnictwo kościoła toruńskiego. Dodajmy, że Graser pełnił również funkcję profesora nadzwyczajnego w szkole toruńskiej, współuczestnicząc wraz z Tidicaeusem w dziele reformy Gimnazjum⁸⁸. Artomiuszowi Franciszek ofiarował egzemplarz dzieła pt. *In iatromastigas*, opatrzony własnoręczną dedykacją autora, w któ-

---

teka Czarotoryskich, sygn. Cim. 66/III. Por. L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 109-110, nr 100.

⁸⁷ S. Tync, *DGT*, t. II, s. 67-68.

⁸⁸ Wśród, cytowanych już, *Orationes X* znalazła się jako siódma mowa Grasera *De amplissimo sanctae linguae usu sub initium operarum hebraicarum habita*. Po powołaniu w 1594 r. *classis suprema* Graserowi powierzono w Gimnazjum Toruńskim obowiązki wykładowcy języka hebrajskiego, por. S. Tync, *DGT*, t. I, s. 140, przyp. 1.

rej zapewnia pastora o swojej przyjaźni⁸⁹. Z kolei w *De Theriaca* odnajdujemy, skierowany do autora, list autorstwa Grasera z marca 1607 r. Senior duchowieństwa toruńskiego był też autorem wstępu do czytelnika w *Microcosmus*, opus vitae Tidicaeusa⁹⁰.

Wspomnieć należy również o bliskich związkach Tidicaeusa z burmistrzem toruńskim, inicjatorem reformy organizacyjnej i programowej Gimnazjum, Henrykiem Strobendem⁹¹. W jednym z zachowanych egzemplarzy *De Theriaca* znalazła się, napisana manu propria, dedykacja dla burmistrza jako patrona i przyjaciela Franciszka⁹². Nieco wcześniej, w roku 1600, Tidicaeus uczcił zaślubiny syna Strobanda z Reginą, córką Antoniego Trosta, zartobliwym drobiazgiem poetyckim pt. *Antidotum theriacale diatessaron adversus Coniugii gravamina*⁹³.

Na szczególną uwagę zasługują wreszcie więzy przyjaźni, które połączyły Franciszka z Bartłomiejem Keckermannem, profesorem filozofii w Gdańsku, rodzinnym mieście obu uczonych⁹⁴. Ich kontakty zapoczątk-

---

⁸⁹ K. Wyszomirska, *Rękopiśmienne dedykacje autorskie ze zbiorów starodruków WBP i KM im. M. Kopernika w Toruniu*, Folia Toruniensia, t. I, Toruń 2000 (dalej cyt. K. Wyszomirska, *Dedykacje*), s. 46.

⁹⁰ Syn pastora, Konrad Graser Junior, umieścił własne okolicznościowe wiersze w *Aristotelis de virtutibus libellus* oraz w *Microcosmus*.

⁹¹ Biogram Strobanda w *Historii nauki polskiej*, t. VI, s. 652–653.

⁹² K. Wyszomirska, *Dedykacje*, s. 45–46.

⁹³ Wiersz znalazł się w zbiorze pt. *Amores Henrici Stroband iuvenis, Henrici cons[ul]is et scholar[um] Reipub[licae] Thorun[siensis] filii et Reginae, D[omi]n[i] Antonii Trost filiae*, [b.m.], wydany w roku 1600 w oficynie drukarskiej Koteniusza, KM Toruń, sygn. K 4° 33 adl. 5. Utwór o podobnej tematyce pt. *Mithridatis Alexipharmacum e nucibus contra pestem*, napisał Franciszek w roku 1588 z okazji zawarcia związku małżeńskiego przez Andrzeja Grätscha, brata Anny, małżonki Tidicaeusa. Ta poetycka dedykacja weszła w skład opublikowanych wówczas *Carmina in honorem Andreae Gretschi et Barbarae Andreae Seydelii filiae*, Biblioteka Czarotorskich, sygn. XVI. 72/III. Obie wspomniane poetyckie dedykacje uwzględnił L. Jarzębowski, *Druki toruńskie*, s. 136, nr 148 i s. 89, nr 64.

⁹⁴ Bartłomiej Keckermann, podobnie jak Tidicaeus, urodził się w Gdańsku w roku 1572. Po ukończeniu tamtejszego Gimnazjum studiował w Wittenberdze, Lipsku, Altdorfe i Heidelbergu, gdzie uzyskał magisterium z filozofii i podjął studia teologiczne. Jego wszechstronne zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół filozofii, logiki, teologii i hebraistyki. Po uzyskaniu w 1602 r. stopnia licencjata teologii, powrócił do Gdańskiego Gimnazjum, gdzie przeprowadził gruntowną reformę programu nauczania, wprowadzając na miejsce teologii encyklopedyczny kurs filozofii. Twórczość naukowa Kec-

kował zapewne dopiero powrót Bartłomieja ze studiów zagranicznych w roku 1602. W jednym z egzemplarzy *De Theriaca* na stronie tytułowej znalazła się odręczna dedykacja autora dla Keckermanna, informująca o znajomości, a nawet przyjaźni pomiędzy nimi⁹⁵. Natomiast adresowany do Tidicaeusa list Keckermanna z 12 I 1608 r. znalazł się na kartach opus vitae Franciszka z 1615 r. pt. *Microcosmus*, którego druk miał miejsce kilka lat po śmierci Bartłomieja. Keckermann mógł zatem zapoznać się jedynie z pierwszą edycją dzieła *Microcosmus* pt. *Humanitatis Horizon*, o której wspomina w liście do Tidicaeusa jako „zwięzłym ujęciu” (epitome) bądź wyciągu (compendium). Niewykluczone, że epistolarne uwagi przyjaciela zainspirowały Franciszka do szerszego opracowania poruszonych w *Humanitatis Horizon* zagadnień, co w efekcie zaowocowało opublikowaniem *Microcosmus*⁹⁶.

Tidicaeus zmarł 29 III 1617 r. w Toruniu, w wieku 63 lat⁹⁷. W tamtejszym kościele Najświętszej Marii Panny znajduje się tablica nagrobna Franciszka i jego żony Anny, na której widnieje następujące, dzisiaj już niemal nieczytelne, epitafium: „Excellentissimus vir Franc[iscus] Tydicaeus, Philosophiae et Medicinae Doctor, Reipublicae Thorun[ensis] Physicus Ordinarius. Natus Gedani Anno M. D. LIV., moritur Thorunii An[no] M. DC. XVII. Consors eius Nob[il]is Gretzschia nata Anno M. D. LX. Obiit Anno M. DC. XXXII”⁹⁸.

---

kermanna obejmuje kilkanaście podręczników, dysertacji oraz dysput m. in. z zakresu logiki, etyki, polityki, retoryki, historii, fizyki, matematyki i ekonomii. Zmarł w Gdańsku 25 VII 1609 r. w wieku 37 lat. Po jego śmierci ukazały się pełne edycje jego dzieł, w 1613 r. w Hanau, pt. *Systema systematum*, i w roku 1614 w Genewie pt. *Opera omnia*. Sylwetkę i twórczość Keckermanna przedstawił w swojej, cytowanej już, monografii B. Nadolski. Por. biogramy uczonego w *PSB*, t. XII, s. 322–323, *Historii nauki polskiej*, t. VI, s. 293–294, i zyciorys, autorstwa L. Mokrzeckiego, *SBPN*, t. II, s. 377–378.

⁹⁵ Egzemplarz ten znajduje się w Bibliotece Gdańskiej PAN, sygn. XIX. qu. 8. ⁽¹⁾ 4°. Pragnę serdecznie podziękować panu Janowi Krzemińskiemu z Biblioteki Gdańskiej PAN, który zwrócił mi uwagę na istnienie wspomnianej dedykacji.

⁹⁶ Por. T. Dreikopel, *List Keckermanna*, s. 190–191.

⁹⁷ Dokładną datę śmierci podają m. in. H. Witte, *DB*, Bd. I (1617), E. Praetorius, *Athæne Gedanenses*, Lipsiae 1713, s. 209, KM Toruń, sygn. 110059 F. 8° 225 adl. 1, oraz A. Charitius, *Commentatio*, s. 133.

⁹⁸ Tekst napisu podają S. Starowolski, *Monumenta sarmatorum*, Cracoviae 1655, s. 391–392, KM Toruń, sygn. 112019 E. fol. 141; H. J. Zernecke, *Thornische Chronica*,

Life and Academic Activity of Franciscus Tidicaeus (1554–1617), Municipal Physicist and Teacher in the Academic Secondary School (Gimnazjum Akademickie) in Toruń

Franciscus Tidiceus was one of the most interesting representatives of the Toruń intellectual elite at the turn of the sixteenth and seventeenth century. However, his academic activity and literary works have so far attracted little scholarly attention from historians investigating culture, philosophy, medicine and literature of that period. The article aims at assembling the scattered and fragmentary information on Tidicaeus' life, scholarly activity, and all his literary works. Tidicaeus was born in 1554 in a merchant family in Gdańsk. In 1573, started philosophical studies in the Artium Faculty at the University of Leipzig. Having obtained master's degree in 1577, Tidicaeus continued his university career as a lecturer preparing his first scientific publications on the practical philosophy. Additionally, in 1582 in Leipzig, Tidiceus graduated from medical studies. The peak point of his stay at the Leipzig University was characterised by obtaining the title of Doctor of Philosophy in the same year. In 1583, at the University of Basel, Tidicaeus was conferred a title Doctor of Medicine. After his arrival to Toruń in 1584, he focused mostly on his medical practice. In 1586, Tidicaeus received a post of the municipal physicist. In 1585, the scholar started his cooperation with the Academic Secondary School (Gimnazjum Akademickie) where he became an honorary teacher delivering lectures on physics, logics and practical philosophy, mostly ethics. His medical practice and educational works did not prevent Tidicaeus from vivid literary work, which resulted in several debates and textbooks on philosophy of nature, ethics, medicine and some poems. He died aged 63, in 1617 in Toruń.

Das Leben und die wissenschaftliche Tätigkeit von Franciszek Tidicaeus (1554–1617), Stadtphysikus⁴ und Professors am akademischen Gymnasium in Thorn

Die Gestalt, die wissenschaftlichen Leistungen und auch das literarische Werk von Franciszek Tidicaeus, den man zu den interessantesten Vertretern der intellektuellen Elite von Thorn an der Wende vom 16. zum 17. Jh. zählen

---

s. 257; Ch. F. Charitius, *Spicilegii*, p. 48, oraz F. Giedroyć, *Źródła biograficzno-bibliograficzne do dziejów medycyny w dawnej Polsce*, Warszawa 1911. Por. A. Semrau, *Die Grabdenkmäler*, s. 7 i 12.

muss, haben bisher bei den Kultur-, Philosophie- und Medizinhistorikern und auch bei den Literaturwissenschaftlern, die sich mit dieser Zeit beschäftigen, kein besonderes Interesse gefunden. Das Ziel der Arbeit ist die Ordnung der verstreuten und meist fragmentarischen Informationen zum Leben und zur wissenschaftlichen Tätigkeit dieses Gelehrten und die Präsentation der Gesamtheit seines literarischen Werks. Tidicaeus wurde 1554 in einer Bürgerfamilie in Danzig geboren. 1573 begann er das Studium der Philosophie an der Artistenfakultät der Universität in Leipzig. Dort erwarb er 1577 den Magistertitel, setzte seine Universitätskarriere als Dozent fort und bereitete die ersten Publikationen aus dem Bereich der praktischen Philosophie vor. In Leipzig beendete er darüber hinaus 1582 auch das Studium der Medizin. Die Krönung seines Aufenthalts an dieser Hochschule war im gleichen Jahr der Erwerb des Doktorgrads der Philosophie. Seine Erhebung zum Doktor der Medizin fand dagegen 1583 an der Universität Basel statt. 1584 kam er nach Thorn, wo er sich anfangs auf die ärztliche Praxis konzentrierte und 1586 die Stellung eines Stadtphysikus erhielt. Im Jahr 1585 verband sich der Gelehrte mit dem Gymnasium von Thorn, wo er als sog. Ehrenprofessor Unterricht in Physik, Logik und praktischer Philosophie, vor allem in Ethik, abhielt. Die ärztliche Praxis und die Lehrtätigkeit in der Thorner Schule hinderten Tidicaeus nicht daran, seine rege schriftstellerische Tätigkeit fortzusetzen. So entstanden zahlreiche Dispute und Lehrbücher aus den Bereichen Naturphilosophie, Ethik und Medizin und auch einige kleine Dichtungen von seiner Hand. Er starb 1617 in Thorn, im Alter von 63 Jahren.